

1.01
Prejeto 29. 3. 2013

UDK: 323.281: 341.018 (497.1) "1945/1963"

Zdenko Čepič*

Zločin in kazen: kaznovanje zločina v jugoslovanski zakonodaji 1945–1963

IZVLEČEK

Represijo v državi ali represijo države oziroma njene oblasti razumemo običajno predvsem kot nasilje nad političnimi nasprotniki oblasti. Ne glede na politični sistem v Sloveniji/Jugoslaviji po 2. svetovno vojni, v katerem so imeli oblast komunisti, ki so za utrjevanje in potrjevanje svoje oblasti zlasti v prvih letih po koncu vojne zelo odločno preganjali politične zločine (po kazenskem zakoniku zločine proti »ljudstvu in državi«), kar se običajno razume kot represija, so med storjenimi zločini (kriminalnimi dejanji) prevladovala »navadna« kazniva dejanja, od ubojev, umorov, kraj, poneverb itd. Državna oblast je to prek sodnega sistema kaznovala. Storjenemu zločinu običajno sledi kazen. Kaznivih dejanj, ki niso bila označena kot politična, je bilo veliko več kot političnih. Avtor na osnovi zakonodaje in statističnih podatkov prikazuje obseg »zločina in kazni«.

Ključne besede: Slovenija, represija, zakonodaja, zločin, kaznovanje, nepolitična kazniva dejanja

ABSTRACT

CRIME AND PUNISHMENT : PUNISHMENT OF CRIME IN THE YUGOSLAV LEGISLATION 1945–1963

We usually understand repression carried out within or by a state or its authorities as violence against the political opponents of the authorities. Regardless of the political system in Slovenia and Yugoslavia after World War II, where the power was taken over by the communists, who persecuted political crimes (according to the criminal code, crimes against »the people and the state«) very resolutely especially in the first years after the war in order to strengthen and affirm their authority (which is usually deemed as repression), the majority of the crimes (criminal offences) committed consisted of »ordinary« crimes – murder, manslaughter, theft, falsifications, etc. The state authorities punished these crimes through the judicial system. Crime is usually followed by punishment. Non-political criminal offences far outnumbered political crimes. On the basis of the legislation and statistical information, the author describes the extent of »crime and punishment«.

Keywords: Slovenia, repression, legislation, crime, punishment, non-political criminal offences

* Dr., znanstveni svetnik, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI-1000 Ljubljana; e-naslov: zdenko.cepic@inz.si.

I

V zakladnici svetovne književnosti ima veliko vrednost roman Fjodorja Mihajloviča Dostojevskega *Zločin in kazen*, eden najbolj znanih ruskih in svetovnih romanov. Literarna zgodovina in literarna teorija ga opredeljujeta kot psihološki roman, v katerem so rdeča nit razmišljanja glavnega junaka, storilca kaznivega dejanja – zločina, tj. umora, o tem, kaj je storil in zakaj je storil zločin. To je vsekakor eden od vidikov pristopa k fenomenu zločina in kazni. Gre za literarni pristop, v katerem je mogoča ali kar pričakovana in zaželena »pesniška svoboda«.

Zločin in kazen ima v resnici vsestransko in brezčasno medsebojno odvisnost in je lahko predmet obravnave tudi zgodovinopisja. Res da gre za pojme, s katerimi se ukvarja predvsem pravo, natančneje kazensko pravo, a zaradi dejstva, da so se zločini in kazenska dejanja dogajali v vseh časovnih obdobjih, kar velja tudi za kaznovanje, in pod vsemi oblastmi, daje tudi zgodovinopisju možnost analize zločina in kazni. To velja tudi za z zločinom in s kaznijo ozko povezan pojav represije. Ta je v tesni povezavi z oblastjo oziroma državo, saj se represija prek t. i. represivnega aparata države izvaja v njenem imenu. V konkretnem primeru gre za obdobje po drugi svetovni vojni v jugoslovanski državi, katere tvorni del je bila Slovenija. Ena od značilnosti oblasti in načina vladanja, prevzemanja in utrjevanja ter obvladovanja oblasti je bila povezana z represijo. Vendar te ni mogoče razumeti le kot način zatiranja, preprečevanja, omejevanja, ampak tudi kot kazenski ukrep proti vsem vrstam zločinov, ne le proti takšnim, ki so imeli kakršenkoli politični motiv. Res pa so se kazni in način njihovega izvajanja spreminjali. Načeloma so kazni postajale bolj humane. Kot nista zločin in kazen vezana niti na obdobje niti na kraj, velja to tudi za represijo. V našem primeru, kar velja tudi nasploh, ni bila represija le značilnost obdobja po drugi svetovni vojni.

Za zgodovinopisje, in s tem za zgodovino, je vsekakor glede proučevanja bolj zanimiva kazen, pa tudi represija, če jo razumemo kot način ali kot namen kazni. Zlasti nas zanima, kakšne so bile v kakšnem zgodovinskem obdobju in zgodovinskih okoliščinah kazni in kako so te kazni izvajali. Kazen in sploh kaznovalna politika, predvsem pa načini kazni so bili oziroma so bolj kot zločin – ta je v vseh obdobjih bolj ali manj enak in ga od »biblijskih časov« opredeljuje in zlasti prepoveduje dékalog, od tiste božje zapovedi, ki prepoveduje ubijati, do tistih, ki posegajo na »civilno« področje življenja družbe in posameznika v njej – zanimivi za njihovo predstavljanje. Razlog kazni, torej zločin, ki je vzrok kazni, je običajno predstavljen prek kazni.

Vsekakor si je mogoče za prikaz kaznovanja zločina v času po drugi svetovni vojni pa do začetka šestdesetih let 20. stoletja v Jugoslaviji, del te je bila takrat Slovenija, izposoditi naslov pri Dostojevskem in njegovi literarni mojstrovini z namenom prikazati obrise problematike zločina in kazni v določenem času. Ko govorimo o kazni, kaznovalni politiki države kot enem od izrazov represije, je namreč treba govoriti tudi o zločinu kot vzroku ali razlogu kazni. Gre za dihotomijo in komplementarnost, za zvezo, ki je lahko vzročno-posledična, zato je tak naslov primeren in upravičen tudi za zgodovinopisno obravnavo obojega. Zločin in kazen gresta skupaj in zločinu obi-

čajno sledi kazni. Kakršnakoli že je, psihološka ali pa popolnoma stvarna, je taka, kot jo predvideva zakonodaja države.

Kljub zelo stvarnemu odnosu in pristopu zgodovinopisja k povezavi zločina in kazni pa je v tem tudi nekaj psihološkega. Gre za vprašanje odnosa družbe, države na eni strani s posameznikom, storilcem zločina na drugi. Pri tem nastopi vprašanje odnosa do represije – kot kaj jo je mogoče razumeti oziroma jo zato obravnavati. Represija je namreč v vsem odnosu med zločinom in kaznijo v resnici tisto, kar zgodovinopisje najbolj zanima. Vprašanje pa je, zakaj je takšno zanimanje zanjo. Zakaj zgodovinopisje tako privlači represija kot pojav, ki ga je treba raziskovati in ga predstavljati kot eno od bistvenih značilnosti v zgodovinskem dogajanju neke družbe ali države v nekem obdobju? Kaj je takega v proučevanju represije? Ali sploh dejstvo, da je, ali so prisotni kakšni bolj »temačni« osebni motivi, povezani s tehniko ali načinom izvajanja represije. To velja v primeru, ko represijo razumemo predvsem ali izključno kot zatiranje ali tlačenje posameznika s strani države, njenih represivnih organov predvsem iz političnih ali ideoloških razlogov. V dihotomiji zločina in kazni je tako za zgodovinopisje, kar potrjuje praksa, bistvena postavka represija. Ta je predmet zgodovinopisnega zanimanja pa tudi stvar zanimanja t. i. parazgodovinopisja, ki sicer z nekaterimi načini, značilnimi za zgodovinopisje, sledi drugim, neznanstvenim in nestrokovnim ciljem. Ti so politični, prekriti s skrbjo doseči »resnico« in »pravičino«. Vsekakor ima represija oziroma njeno proučevanje značilnosti opijata.

V dihotomiji zločina in kazni je namreč bistveno tudi vprašanje represije. Kot kaj jo je mogoče razumeti in obravnavati? Represijo je mogoče razumeti kot način zatiranja, kot način ali »tehniko« delovanja organov pregona, od preiskovalnih do sodnih, kar je bilo pri nas uporabljano predvsem v smislu zatiranja političnih nasprotnikov, ali pa kot kazenski ukrep brez političnega ali ideološkega podtona. Torej je mogoče razumeti represijo širše in ne le ozko v povezavi s političnim podtonom. Represijo je tako treba razumeti kot zatiranje, tlačenje ali kot kazenski ukrep, ali pa, kot to pojasnjuje Slovar slovenskega knjižnega jezika, kot *uporabo prisilnih ukrepov, sredstev za odpravljanje, onemogočanje kake dejavnosti, kakega stanja*. V večini primerov razumemo represijo predvsem kot to. Kot prisilne ukrepe, kot uporabo le-teh, kot nasilje s strani države oziroma njene oblasti nad posameznikom. In to dejstvo je v veliki meri tisto, kar spodbuja zanimanje za represijo. Gre za zatiranje državljana – posameznika s strani države. V primeru, ko se represija razume kot kazenski ukrep, ni pri tem niti bistvena politična ali ideološka oznaka državne oblasti, političnega sistema v državi. Naj bo država totalitarna, torej nedemokratska ali demokratska – to naj bi bilo »naravno« nasprotje – vsaka država ima namreč svoj način represije in svoje razloge zanjo. Ima svojo zakonodajo in svoj kazenski zakonik. Ko nekdo stori nekaj, kar ni v skladu s pogledi oblasti in ni v skladu z zakonskimi predpisi in merili, dobi kazni, ki je v skladu ali v odvisnosti od teže zločina, pa naj bo to povezano s politikom ali ne. V tej povezavi je bistveno, da je represija v skladu z normami ali zakonodajo. Represija ni namreč le tisto, kar uporablja državna oblast proti svojim političnim nasprotnikom. To je pogled na represijo, ki spada v »civilno« področje kaznivega dejanja in odgovora države nanj.

Ko pa pogledamo na represijo le kot na način zatiranja, tiranije, ustrahovanja s strani države, njenega represivnega aparata (policije, tožilstva, sodišča), pa dobi drugačen pomen. Političnega. Razlogi za represijo so namreč v takšnih primerih politični in ti se v zvezi z represijo bolj poudarjajo in zgodovinopisje obravnava le tovrstno represijo. Ko govorimo o represiji v preteklosti, običajno gledamo v zgodovinopisju le posledico v dihotomiji zločina in kazni, tj. način prisile in kaznovanja, vzrok kaznovanja pa mnogokrat ni niti pomemben. Zgodovinopisje se ukvarja s storilcem zločina predvsem kot z žrtvijo represije, od preiskovalnega do sodnega postopka in tudi prestajanja/izvajanja kazni, ne glede na to, kakšno kaznivo dejanje je nekdo storil in s kakšnim namenom. Zgodovinopisje se bolj kot z vzrokom zločina in storilcem le-tega ukvarja z izvajalcem kazni oziroma represije. Pod »lupo« daje državo, njene represivne organe, delovanje le-teh, in išče napake ali nepravilnosti v konkretnih primerih obravnavanja zločina, ne gleda pa na zločin. To velja predvsem v primeru t. i. političnih zločinov, ko so ti razumljeni kot sredstvo boja proti političnemu sistemu, torej kot nekaj pozitivnega. Storilec takšnega kaznivega dejanja je torej »pozitivec«, vsakršna kazen za storjeni zločin pa je nepravilna oziroma nedemokratična.

Pri obravnavanju represije, zlasti za čas po drugi svetovni vojni pri nas, in to take, ki je imela politični značaj, je običajno zanimanje osredotočeno na posledico izvajanja represivnih organov, na kazen, medtem ko se na vzrok za to početje »pozablja«. Za proučevanje in prikaz delovanja celotnega sistema represije je pomembna žrtev represije države. Kazen, način njene določitve in izvajanje kazni ali pa pot do kazni, tj. kazenski postopek, so tisti dejavniki, ki so v sklopu zločin – kazen zanimivi za zgodovinopisno obravnavanje. Bolj kot s kaznimi in načinom kaznovanja se naše zgodovinopisje ukvarja s tem, kako je prišlo do aretacije, kakšna je bila preiskava in kakšen je bil sodni proces proti storilcu dejanskega ali namišljenega (s strani oblasti izmišljenega kaznivega dejanja, ki ga morda niti ni bilo). Pri obravnavanju represije v času po drugi svetovni vojni, torej v obdobju, ki ga danes označujemo kot čas totalitarizma, zgodovinopisje zanima vprašanje organizacije in delovanja sodnega sistema, njegove vpetosti v politiko ali odvisnosti od politike, posameznih politikov. Zločin ni pomemben, pomembna je kazen oziroma predvsem pot do nje. Vendar pa je represijo treba videti in obravnavati v celoti, in ne le tiste, ki je vezana na politične zadeve.

Če je vzrok zločina v politiki – ima kaznivo dejanje politični motiv – se brez večjega premisleka postavimo na stran storilca takšnega dejanja, na stran žrtve represije. Hkrati pa se pogosto išče politični razlog nekega kaznivega dejanja tudi takrat, ko je to povsem nepolitično, preiskovalni in sodni organi pa so brez zadržka »obtoženi« nepravilnosti, nevednosti, nestrokovnosti, kar goljufovosti, da so privesek politični oblasti in da kršijo človekove pravice, in to v današnjem razumevanju teh pravic, čeprav so se te postopno razvijale in krepile. Tako je bilo tudi v državah, ki jih razumemo kot simbol demokracije in sodne pravičnosti, saj jim tudi te v preteklosti niso posvečale takšne pozornosti kot danes. To drugačno razumevanje človekovih pravic je treba upoštevati pri sodbah o represiji v določenem prostoru in času. Mnogo je primerov, ko je v demokratičnih državah prišlo do t. i. sodnih zmot (ter so bile kasneje, mnogokrat mnogo kasneje in za žrtev prepozno) iz povsem političnih ali

ideoloških razlogov. Znan in razvpit je primer iz ZDA, kjer so v začetku dvajsetih let 20. stoletja pripravili sodni proces proti dvema delavskima aktivistoma anarhistične usmeritve, Nicolu Saccu in Bartolomeu Vanzettiju. Sodišče ju je kljub spornim dokazom spoznalo za kriva umora in avgusta 1927 so ju usmrtili na električnem stolu. V odločanju o njuni krivdi je veliko vlogo odigralo dejstvo, da sta bila italijanska priseljence, torej nacionalni moment, in da sta bila pripadnika organiziranega delavskega gibanja, anarhista, torej politični moment. To je bilo bistveno za odločitev sodišča v demokratičnem sistemu, kjer je jasno, ali se vsaj verjame, da so sodišča resnično neodvisna ali »neokužena« s političnostjo.¹ A to ni edini tak primer iz t. i. demokratičnega sveta. Tako so npr. vojne in tudi povojne razmere po drugi svetovni vojni tudi v državah, ki so bile takrat (in so tudi danes) razumljene kot demokratične, ker je tam vzpostavljen sistem parlamentarne demokracije, npr. Velika Britanija, povzročile, da so bile tam po sedanjih pojmovanjih kršene ali omejevane človekove pravice ali vsaj pravice razpolaganja z zasebno lastnino, vse v skladu s politično doktrino, da namen posvečuje sredstvo in da razmere dopuščajo oblastem, da te zahtevajo od vsakega državljana, da prispeva za skupnost, za skupni cilj. Uvedeno je bila racionirana preskrba, ki je značilna za vojne razmere v vseh državah, vpletenih v vojno, ta pa je pomenila tudi poseg v načrtovanje in način pridobivanja hrane. Kdor se tega ni držal, je bil kaznovan. Tako kot pri nas po vojni, ko je do februarja 1948 veljal domala enak preskrbovalni sistem kot v Veliki Britaniji in v vseh državah s takšnim sistemom racionirane, od države vodene in nadzorovane preskrbe. Tak sistem je imela tudi nacistična Nemčija in je veljal tam, kjer je bila ta država okupator. Ta sistem je tudi določal, kakó preskrbo zagotoviti, med drugim obvezne oddaje določenih kmetijskih pridelkov. Kdor se je temu upiral, razlogi pa so bili običajno prikazovani s strani oblasti kot politični, je bil kaznovan. A kaznovan je bil tudi v drugih državah. Gledano s sedanjimi očmi, iz sedanjih razmer in s sedanjim pojmovanjem človekovih pravic in pravice do zasebne lastnine, so bile to kazni za kazniva dejanja, ki jih danes v drugačnih razmerah ne bi kaznovali. Namen strogih kazni, tudi smrtnih, kakršne so bile npr. v času druge svetovne vojne v Veliki Britaniji za tovrstne zločine, je bil v tem, da bi preprečili kazniva dejanja, ki škodijo skupnosti in posameznikom v povezavi z racionirano preskrbo prebivalstva, torej črnohorzijanstvo, verižništvo, špekulacija itd. Povojno kaznovanje podobnega ali kar enakega zločina pri nas pa je danes dokaz nedemokratičnosti političnega sistema vzpostavljenega v jugoslovanski državi po drugi svetovni vojni.

Zločin in kazen ter s kaznovalno politiko povezana represija se pač razume in obravnava različno. Za to pa so politični razlogi. Je pa bilo mnogo zločinov popolnoma običajnih, takšnih, ki niso bili niti malo politični, in tudi kazni zanje niso bile politično pogojevane. Zločin in kazen sta živela neodvisno od politike in političnega sistema.

¹ Dostopno na Sacco:Vanzetti Case – Infopleare.com, <http://www.infopleare.com/encyclopedia/history/sacco-vanzetti-case.htm>; 27. 3. 2013.

Niso pa niti zločin in kazen niti represija odvisni od politike in političnega sistema, v katerem se oboje zgodi. Pri obravnavi represije se običajno obravnavajo le tisti razlogi, ki imajo politični značaj, pri čemer se več govori o posledicah kot o vzrokih za represijo. Na represijo se običajno gleda, vsaj glede zgodovinopisja in njegovega odnosa do represije kot predmeta proučevanja, kot nasilni odgovor države nad posameznikom za njegovo storjeno dejanje proti državi ali njeni oblasti. Pri tem pa velja, da je, kdor nastopi proti državi, glede svojih dejanj kratko malo nedolžen. To je sindrom Davida in Goljata in simpatije so, jasno, na strani Davida. Na strani šibkejšega!

A zločini so tudi povsem apolitični in njegovi storilci niso vedno »uporniki« proti političnemu sistemu. Vsak kurji tat ni borec za demokracijo, četudi gre za državo z nedemokracijskim političnim sistemom. Država, njena oblast z organi pregona in sodišči nastopa tudi proti kaznivim dejanjem, ki so v skladu s preganjanjem in kaznovanjem tistih dejanj, ki jih naštevajo oziroma prepovedujejo tudi božje zapovedi. Tiste od pete naprej! Torej tistimi, ki govorijo o odnosu človeka do drugih ljudi: Ne ubijaj! Ne nečistuj! Ne kradi! Ne pričaj po krivem! Ne želi svojega bližnjega žene! Ne želi svojega bližnjega blaga! V takšnih primerih gre za vprašanje zločina in kazni. Za zločin kot kriminalno, hudodelsko, kaznivo dejanje, in za kazen za to storjeno dejanje po kazenskem zakoniku.

Represije niso izvajali (ne izvajajo) le nad političnimi nasprotniki oblasti v državi, ampak jo je treba razumeti kot celotno kazensko ali kaznovalno politiko ali način ravnanja države do vseh kaznivih dejanj, ki jih obravnava kazenski zakonik, torej ne le kot prisilni ali nasilni ukrep, ampak tudi kot kazenski, ki ne varuje le države, ampak tudi družbo. Ukrep, ki varuje državljane pred kaznivimi dejanji zoper »življenje in telo«, zoper »splošno varnost ljudi in premoženja«, zoper »osebno dostojanstvo in moralo«, zoper »čast in dobro ime«, zoper »javni red in pravni promet«, kar je le nekaj kategorij, ki jih kazenski zakoniki opredeljujejo za kazniva dejanja. To velja tudi za jugoslovansko kazensko zakonodajo po drugi svetovni vojni. Druga jugoslovanska država prek svojega represivnega aparata ni preganjala le političnih nasprotnikov oblasti, ampak tudi – po podatkih predvsem – storilce »običajnih«, nepolitičnih kaznivih dejanj. Represija države je bila naperjena tudi – in predvsem – proti storilcem »klasičnega« kriminala.

Pravosodje se je pri nas, tako v Sloveniji kot v Jugoslaviji, namreč bolj kot s političnimi zadevami, te so bile sicer bolj odmevne in so postale tudi predmet proučevanja zgodovinopisja, ukvarjalo z navadnimi ali običajnimi kaznivimi dejanji in njihovim kaznovanjem. Kaznivih dejanj, ki niso bila označena kot politična, je bilo namreč veliko več kot tistih »zoper ljudstvo in državo«, in to kljub temu, da je bil klasični kriminal v prvih povojnih letih deležen precej manjše pozornosti in da so mnogim storilcem klasičnih kriminalnih dejanj poskušali javni tožilci naprtiti politično breme.² Tako je bilo leta 1949, ko je bil v veljavi t. i. revolucionarni etatizem in se je skoraj v vsem in povsod iskalo politične nasprotnike, t. i. razredne sovražnike,

² Mateja Režek: Neodvisnost sodstva na preizkušnji : pravosodje in sistem politične kazenske represije v Jugoslaviji (1948–1959). V: Zgodovina za vse, 2002, št. 1, str. 81–92.

ko je bilo v Sloveniji število obsojenih za politične delikte največje v vsem obdobju po drugi svetovni vojni, in je bilo med vsemi obsojenimi za kazniva dejanja 11 % takšnih, ki so storili kaznivo dejanje »zoper ljudstvo in državo«. Leta 1963 je bilo takšnih le še 15 ali 0,1 %. Ali se je država demokratizirala ali je le spremenila kriterije glede političnih deliktov? Ali pa je represija oblasti dosegla svoj namen? Najbrž je razlog v prvem vprašanju. Država se je demokratizirala in ni več tako »histerično« iskala notranjih, t. i. razrednih sovražnikov.

Zgodovino neke oblasti – režima, kar naj bi tej oblasti dalo jasno oznako, da je njena demokratičnost omejena, ali da je sploh ni – piše tudi njen odnos do političnih nasprotnikov. Pravosodje, sodišča, zakonodaja, organi pregona oziroma preiskave kazenskih dejanj in njihovo delovanje ter pristojnosti so »lakmus papir« pri določanju in opredeljevanju stopnje demokracije v državi in družbi. Represijo v državi ali represijo države oziroma njene oblasti razumemo namreč predvsem kot nasilje nad političnimi nasprotniki oblasti, in zgodovinopisje proučuje zlasti tega, torej politične »delikte« in njihovo povezavo s politiko državne oblasti. A osnovni namen pravosodja v državi ni preganjanje in kaznovanje političnih deliktov, ki so ob vseh drugih kaznivih dejanjih in kriminaliteti dejansko manjši del delovanja pravosodja in organov pregona. Tudi v družbah in državah, ki imajo značilnosti totalitarnosti in omejeno demokracijo, oziroma le-to pojmujejo in izvajajo po svojih merilih, ni običajni kriminal nič manj živ kot v državah z demokratičnim načinom vladanja. Kljub spremembi oblasti in političnega sistema je v drugi Jugoslaviji življenje teklo dalje tudi glede »zločina«. Kriminalci so delovali ne glede na politični sistem in na to, kdo je na oblasti, njihovo dejavnost pa je ta oblast, tako kot vsaka druga, preganjala in kaznovala. Prihajalo je do kaznivih dejanj, ki nimajo s političnimi delikti ničesar skupnega, od krvnih do premoženjskih deliktov, pa do prometnih prekrškov, torej do protipravnih dejanj, ki jih zaradi njihove nevarnosti zakonodaja določa kot kazniva dejanja.

V obdobjih, ki so v zgodovini bolj ali manj točno opredeljena kot čas, ko je bilo veliko »nasilja« države nad posamezniki zaradi njihovih političnih pogledov ali delovanja proti oblasti, so se dogajala tudi običajna kazniva dejanja, od takšnih zoper premoženje, pa naj je bilo državno ali zasebno, do kaznivih dejanj zoper življenje in telo. Življenje je namreč kljub spremembi oblasti in političnega sistema teklo dalje tudi glede »zločina«. Kriminalci so delovali ne glede na politični sistem in na to, kdo je na oblasti, njihovo dejavnost pa je ta oblast, tako kot vsaka druga, preganjala in kaznovala.

Problem zločina in kazni je lahko splošen in vsestranski glede predstavitve in razčlemb, razlogov zanj, opravičevanj ali pojasnjevanj kaznivega dejanja, in posledice le-tega, tj. kazni, je pa hkrati predmet razmišljanj in obdelav različnih področij, običajno – in predvsem – prava, natančneje kazenskega prava in pravosodja, torej sodstva oziroma organa ali organizacije, ki v imenu države ali njene oblasti skrbi za delovanje sodstva in tudi za kaznovalno politiko države. Je pa tako zločin kot kazni lahko zanimiv predmet proučevanja tudi za zgodovinopisje. Prek proučevanja zločina in kazni, zlasti kazni kot ukrepu zaradi storjenega zločina – dejanja, ki ga oblast razume in zakonsko opredeli kot nedopustno in nezakonito, je namreč mo-

goče določati stopnjo odprtosti neke družbe oziroma njene organiziranosti v državo, natančneje stopnjo dosežene demokracije. Kaznovalna politika – kazni in izvajanje kazni ter način prestajanja kazni, zlasti odvzema prostosti, tj. zaporne kazni – je lahko namreč eden od kazalcev stopnje demokratičnosti oblasti v posamezni državi. Pri tem pa je treba upoštevati, da zakonodaja, predvsem kazenski zakonik, ne kaže, kakšen je bil način izvajanja kazni v praksi. Tega ne kažejo niti uradna poročila, ki so jih o izvajanju kazni pripravljali posamezni organi, po zakonodaji pristojni za izvajanje kazni, ki jih je naložilo posamezniku sodišče. Glede razumevanja kazni, višine in njenega načina je nedvomno velika razlika med razumevanjem storilca zločina in razumevanjem države, tako sodnega kot penološkega sistema.

II

Po drugi svetovni vojni so bili v Jugoslaviji, del te je bila do začetka devetdesetih let, do svoje osamosvojitve, tudi Slovenija, na oblasti komunisti. Svojo oblast so izvajali in jo krepili ter vzdrževali tudi s prisilnimi ukrepi, z represijo. To velja zlasti za prvo obdobje po drugi svetovni vojni, ki je imelo tudi zato oznako revolucionarni etatizem. Poudarjeni sta bili razrednost in vloga države pri njenem uvajanju in varovanju. To pa je bila naloga represivnih državnih organov, zlasti t. i. politične policije, Uprave državne varnosti (v srbsko-hrvaškem jeziku bezbednosti, zato kratica UDB) in Organizacije za zaščito naroda (mišljeno ljudstva kot ustavnega nosilca oblasti v Jugoslaviji), ki sta v prvem obdobju po vojni predstavljali poglavitni vzvod represivnega aparata države in sta se vmešavali tudi v delovanje sodstva. V drugi Jugoslaviji, v kateri so komunisti v skladu s svojo politično doktrino uvajali socialistični politični in družbeni sistem, je bilo pravosodje do začetka petdesetih let zato predvsem v službi politike. Bilo je podaljšana roka revolucionarne oblasti in eden od dejavnikov ter načinov prevzemanja in utrjevanja oblasti. V času t. i. partijske države sta bila pravosodje oziroma kazenski pregon odvisna od splošnega dogajanja v družbi in v državi. Delovanje pravosodja so pogojevale politične razmere in vzdušje v družbi, ki je bilo zelo odvisno od politike in politične propagande. Vse to je vplivalo tudi na stopnjo demokratičnosti kazenskega postopka, in to ne le za kazniva dejanja »zoper ljudstvo in državo«, ampak je to veljalo za celotno kazensko oziroma kaznovalno pravo, ki je del pravnega reda države in tudi sredstvo izvajanja oblasti in varovanja družbene ureditve. Kazensko pravo pa ima tudi nalogo varovanja posameznika pred samovoljo, nezakonitostjo represivnega delovanja državnih oblasti.

Nova oblast je zgradila svoj pravni sistem in svoje pravosodje in pri tem je izhajala iz ideje o diskontinuiteti pravnega reda. Glede na dejstvo, da so bili značaj oblasti, njeni nosilci in politični »upravljavci« v popolnem nasprotju s predvojnimi političnim in pravnim značajem, nova revolucionarna oblast ni mogla prevzeti prejšnjega državnega aparata, pa tudi ne pravosodja in kazenske zakonodaje. Za dosego diskontinuitete pravnega reda so bili odpravljeni predpisi ne le okupatorjev in kvizlinških oblasti, ampak tudi predvojnih. Potem ko je bil osvobojen jugovzhodni del države, je Predsedstvo AVNOJ-a v začetku februarja 1945 sprejelo Odlok o odpravi

in razveljavitvi vseh pravnih predpisov, ki so jih med okupacijo izdali okupatorji in njihovi pomagači. Ta je vseboval tudi odpravo pravnih predpisov, ki so veljali v trenutku okupacije, tj. pred 6. aprilom 1941, če so ti nasprotovali »pridobitvam narodnoosvobodilne borbe«. Šlo je za tiste pravne predpise, ki so imeli politični značaj, ne pa za tiste sodbe, odločitve, ki so jih v času okupacije sprejemale okupatorjeve ali kvizlinške sodne oblasti in so urejale zasebno-pravna razmerja, če ta niso bila v nasprotju s pridobitvami NOB, pa tudi za tiste v kazenskih zadevah, ki so jih izdala redna kazenska sodišča in so temeljila na predpisih, veljavnih pred 6. aprilom 1941. Odločitve sodišč v kazenskih zadevah so ostale v veljavi, dokler ni pristojno sodišče na predlog javnega tožilca izdalo nove odločbe. Odpravljene pa so bile vse odločbe okupatorskih in kvizlinških sodišč, ki so temeljile na predpisih, ki so jih izdali okupatorji in kvizlingi.³ To je urejal tudi Zakon o neveljavnosti pravnih predpisov iz časa pred 6. aprilom 1941 in iz dobe sovražne okupacije, sprejet leta 1946, potem ko je bila sprejeta ustava jugoslovanske federativne države in se je začel tudi na področju kazenskega pravosodja izgrajevati celovit pravni sistem. Ta zakon je sicer dopuščal uporabo pravnih pravil iz prava Kraljevine Jugoslavije, če niso bila v nasprotju z ustavo FLRJ in njenimi zakoni. V zakonu je zapisano, da ta pravila lahko uporabljajo, se pa državni organi ne smejo v svojih odločbah nanje sklicevati. Istega dne, ko je z odlokom odpravilo in razveljavilo vse pravne predpise okupatorskih in kvizlinških oblasti med vojno in tistih izpred vojne, ki so bila v nasprotju z NOB, je Predsedstvo AVNOJ-a ustanovilo tudi inštitut javnega tožilca z namenom vrhovnega nadzora nad tem, da vsi organi izvršilne oblasti in tudi posamezne uradne osebnosti ter državljani Jugoslavije točno izpolnjujejo zakone, in izdalo odlok o ustanovitvi Vrhovnega sodišča DFJ kot najvišjega organa sodstva.

Kazenska zakonodaja zlasti za kazniva dejanja, ki niso imela neposredne zveze s politiko in uvajanjem novega političnega in gospodarskega sistema, se je sorazmerno počasi spreminjala oziroma prilagajala novi ureditvi. Oblasti so sicer sprejemale vrsto zakonov, v katerih so bila določila iz kazenske zakonodaje, vključno s predvidenimi kaznimi za kršitev teh zakonov. Tako so bile v Zakonu o pobijanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže, sprejelo ga je Predsedstvo AVNOJ-a že aprila 1945,⁴ predvidene kazni glede na težo dejanja, od denarne kazni, prisilnega dela od enega meseca do desetih let, zaplembe, do smrtne kazni. Storilcu so lahko izrekli tudi kazen izgube državlanske časti in odvzem vodstva podjetja. Te kazni so ostale v veljavi tudi v kazenski zakonodaji. Julija 1945 je Predsedstvo AVNOJ-a sprejelo Zakon o vrstah kazni, ki so jih izrekala civilna in vojaška sodišča.

Glede pravosodja je bilo pomembno, kako se je uresničevalo z ustavo in zakoni vzpostavljeno načelo o neodvisnosti sodišč in sodnikov. Za določitev stopnje demokracije pravosodja v celoti in kazenskega postopka so pomembni predvsem odnosi med posameznimi državnimi organi, ki sodelujejo v kazenskem pregonu in sojenju, npr. med javnim tožilstvom in »politično policijo« Udbo ter obeh do sodi-

³ Uradni list Demokratične federativne Jugoslavije (dalje UL DFJ), št. 4–51, 13. 2. 1945.

⁴ Prav tam, št. 26–241, 25. 4. 1945.

šča, in kakšen je v celotnem postopku položaj obdolženca.⁵ V sistemu enotne oblasti, katere nosilec je bilo ljudstvo in v katerem je bila enotna oblast razdeljena na tri funkcije, zakonodajno, izvršilno in sodno, je imelo sodstvo določeno vlogo. Čeprav je bilo ustavno sicer neodvisno in ločeno od uprave, je bilo glede na »doktrino« enotnosti oblasti ideologizirano in je sodelovalo pri preganjanju in kaznovanju političnih nasprotnikov režima in se podrejalo politični policiji. Pravosodje pa je opravljalo svojo funkcijo tudi s kaznovanjem kaznivih dejanj, ki niso bila razumljena kot politična.

III

Kaznovanje za dejanja, ki niso v skladu z družbenimi normami oziroma pravili, ki jih postavlja država, torej za kazniva dejanja, je v ozki odvisnosti od teh norm, kot jih države postavljajo v svojih kazenskih zakonikih. V njih je opredeljen namen kaznovanja, to je preprečevati družbi nevarna dejanja, in vzgojno, poboljševalno vplivati na storilce kaznivih dejanj in tudi na druge člane družbe, druge državljane, da se odvrnejo od kaznivih dejanj. V njih je bilo določeno, katera družbi nevarna dejanja so kazniva in kakšne so predpisane kazni, varnostni in vzgojni poboljševalni ukrepi zanje, in da se ti uporabljajo v zakonitem postopku proti tistim, ki kazniva dejanja storijo. To so opredeljevali oziroma uzakonjevali kazenski zakoniki. Določali so (določajo), kaj je kaznivo dejanje, ki ga je treba kaznovati, in kakšne so kazni. Glede prostostnih kazni, ko je kazen za storjeno kaznivo dejanje odvzem prostosti storilca dejanja, ki ga kazenski zakonik opredeljuje za nevarnega, za družbo in državo nesprejemljivega, je določeno tudi, za koliko časa se ta prostost odvzame.

Po drugi svetovni vojni je kazenski zakonik prejšnje jugoslovanske države⁶ zamenjal kazenski zakonik, sprejet konec leta 1947⁷; veljati je začel 12. februarja 1948. Z njim so bile dosežene najosnovnejše zahteve po pravni urejenosti. Bil je pod vplivom sovjetskega kazenskega prava. Imel je nalogo, »da z določanjem kaznivih dejanj in predpisovanjem kazni ter vzgojnih poboljševalnih in zdravstveno varstvenih ukrepov, ki se uporabljajo zanje v zakonito določenem postopku, varuje ljudsko državo /.../, njen pravni red, njeno socialistično izgraditev ter osebo in pravice njenega državljana pred dejanji, nevarnimi za družbo.« V njem je bil opredeljen namen kaznovanja kot »zatiranje družbi nevarnega delovanja, odvrčanja storilca od kaznivih dejanj in njih preprečevanje; prevzgoja in poboljšanje storilca; splošni vzgojni vpliv na druge člane družbe, da bi se odvrnili od kaznivih dejanj.« Določene so bile tudi kazni; teh je bilo še vedno 12 kot po zakonu o vrsti kazni iz leta 1945, in so bile domala enake; ni bilo več kazni izgube pravice do javne službe, uvedena pa je bila kazen poprave škode.

⁵ Peter Kobe: Kazensko pravni sistem, organi kazenskega pregona in pravosodja v času dachauskih procesov. V: Dachauski procesi, Ljubljana 1990, str. 105.

⁶ Kazenski zakonik za Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev oz. za Kraljevino Jugoslavijo je bil sprejet 27. 1. 1929. Bil je obsežen (500 členov), saj je vseboval tako splošni del kot posebni; veljati je začel z začetkom leta 1930.

⁷ Uradni list Federativne ljudske republike Jugoslavije (dalje UL FLRJ), št. 106–776, 12. 12. 1947.

Ta kazenski zakonik je že po dobrih treh letih zamenjal nov kazenski zakonik. V začetku petdesetih let je namreč prišlo v Jugoslaviji do odmikov od kopiranja prakse čistega stalinizma, kar se je odražalo tudi v pravosodju. Odločitev za spremembo je bila vsekakor bolj politična kot strokovna, saj se je bilo takrat treba v Jugoslaviji odmakniti od sovjetske teorije in prakse na vseh področjih, tako tudi na področju pravosodja in kazenskega zakonika, ki je bil pripravljen po sovjetskih vzorcih. Najbrž ni bil osnovni namen toliko spremeniti kazenske zakonodaje in kazni, ampak dejstvo, da je bil v njem velik sovjetski, stalinistični vpliv, zlasti glede preiskovalnega postopka in tega, kdo ga je izvajal oziroma imel v njem odločujočo vlogo. Spreminjati se je začelo vprašanje zakonitosti in vprašanje o vlogi organov kazenskega pregona.

O stanju v pravosodju in kaznovalni politiki ter o spremembah je junija 1951 razpravljala plenarna komisija najvišjega političnega organa v državi, Centralnega komiteja KPJ.⁸ Uvodni referat je imel notranji minister Aleksandar Ranković, ki je bil do dotedanje situacije v pravosodju in prakse le-tega dokaj kritičen. V njegovem nastopu je bilo tudi precej sprenevedanja, kar se je pokazalo zlasti v zvezi z Golim otokom, kjer je bilo taborišče za t. i. informburojevce, med katerimi večina sploh ni bila sodno obsojena, ampak so dobivali »upravne kazni« neposredno s strani Udbe ali upravnih organov. Niso bili obsojenci, čeprav jim je bila svoboda odvzeta, niti niso bili na prestajanju kazni, ampak na »prevzgoji«. Ranković je bil dokaj kritičen do politične policije, ki jo je vodil od njene ustanovitve maja 1944, ker ta mnogokrat v svojem delovanju ni upoštevala zakonodaje oziroma se je postavljala nad njo. Plenum je kot politično napotilo sprejel resolucijo o krepitvi pravosodja in zakonitosti. V pravosodju se je takrat začela nova doba, saj je bila postavljena nova zasnova, dana so bila tudi nova konkretna napotila za njegovo delovanje. Zgodil se je dokajšnji odmik od »revolucionarnega« sodstva, kakršno je bilo do tedaj, in ki se je tudi zakonsko naslanjalo na sovjetsko pravno teorijo in prakso.⁹ Tako so postala sodišča tista, ki so imela nadzor nad preiskavo kaznivih dejanj in tudi nadzor nad delom organov državne uprave, javni tožilec pa je imel funkcijo zastopanja obtožbe pred sodiščem in ne več v preiskavi.

Že pred partijskim plenumom je konec februarja 1951 zvezna skupščina sprejela Kazenski zakonik, ki je začel veljati s 1. julijem 1951.¹⁰ »Pred nasiljem, samovoljo, gospodarskim izrabljanjem in pred drugimi nevarnostmi« je varoval »osebnost državljanov, njihove z ustavo in zakoni zagotovljene pravice in svoboščine, politične, narodne, gospodarske in socialne temelje FLRJ, njeno neodvisnost in varnost, njeno socialistično družbeno ureditev in z ustavo in zakoni določeni državni red.«¹¹ Namen kaznovanja je bil »preprečevati družbi nevarna dejanja, preprečevati kazniva dejanja, vzgojno vplivati na druge, da ne bi delali kaznivih dejanj, vplivati na razvoj družbene morale in družbene discipline državljanov.« Kaznovanje je tako imelo pre-vzgojni namen.

⁸ Izvori za istoriju SKJ : sednice CK KPJ 1948-1952. Beograd 1985, str. 507–589.

⁹ O tem, kakšna je bila kazenskopravna zaščita države v Sovjetski zvezi, gl. v Ljubo Bavcon: Kaznenopravna zaščita države i njenog uredenja : politički delikti. Zagreb 1988, str. 48–57.

¹⁰ UL FLRJ, št. 13–134, 9. 3. 1951.

¹¹ Prav tam, čl. 1.

Vseboval je tudi posebni del, tj. seznam kaznivih dejanj oziroma dejanj, ki so bila prepovedana, in kazni zanje. V tem zakoniku so bile določene kazni tudi za kazniva dejanja s področja kriminalitete, za katera so do tedaj določali kazni po predvojnem kazenskem zakoniku. Določene pa so bile tudi kazni; teh je bilo nekoliko manj, ne več 12 kot po kazenskem zakoniku iz leta 1947, ampak 7. Ukinjena je bila kazen izgube državljanstva in zamenjana s kaznijo omejitve državljanskih pravic, tj. odvzema volilne pravice, voliti in biti izvoljen, opravljanja volilnih funkcij in pravica javnega nastopanja; trajna izguba le-teh je bila v primeru smrtne kazni, ali ko je bila ta nadomeščena z dosmrtnim stroгим zaporom.

S tem kazenskim zakonikom se je kazenska zakonodaja Jugoslavije približala ravni kazenskih zakonodaj evropskih držav, v katerih sta bila parlamentarna demokracija in drugačen politični sistem, kot je bil takrat v Jugoslaviji. Zaradi napredka kazenskopravne znanosti in drugih znanosti o kriminaliteti se je pokazala potreba po dopolnitvi in popravku tega kazenskega zakonika. Zvezna ljudska skupščina je konec junija 1959 sprejela novelo h kazenskemu zakoniku iz leta 1951. Uradno je sicer šlo za spremembe in dopolnitve kazenskega zakonika iz leta 1951, dejansko pa je bil to novi kazenski zakonik.¹² Na osnovi Zakona o spremembah in dopolnitvah kazenskega zakonika je bilo isti dan sprejeto prečiščeno besedilo kazenskega zakonika (sprejel ga je Zakonodajni odbor Zveznega zbora). Veljati je začel z začetkom leta 1960. Spremenjen in dopolnjen kazenski zakonik je zmanjšal število kazni s 7 na 5 in dokaj stroge kazni omilil. Odpravljena je bila kazen dosmrtnega odvzema prostosti, kot izvršitev smrtne kazni je bilo odpravljeno obešanje, najvišjo kazen strogega zopora je z 20 let znižal na 15 let, najvišjo kazen zopora pa s petih na tri leta. Možnost uporabe pogojne obsodbe je bilo razširjeno. Dodani so bili npr. varnostni ukrepi kot način kaznovanja. Tako je bila kot varnostni ukrep uzakonjena kazen odvzema voziškega dovoljenja, oziroma, da se tega ne sme izdati za čas od enega do petih let. To je bila vsekakor posledica višanja standarda in večje motorizacije v jugoslovanski državi.

Ta kazenski zakonik je doživel še nekaj sprememb in dopolnitev. Tako so bile leta 1962 sprejete spremembe in dopolnitve zlasti glede kazni za izdajo državne skrivnosti, za izdajo in neupravičeno pridobitev poslovne tajnosti, izdaje uradne tajnosti, izdaje vojaške tajnosti pa tudi zaradi nedovoljenega razpolaganja s stanovanji.¹³

IV

Kakšni so bili zločini, kot jih je opredeljeval kazenski zakonik, v Sloveniji v letih od 1954 do 1963, kažejo podatki o obsojenih osebah, ki so jih obravnavala redna sodišča. Na osnovi podatkov sodišč, ki so za vsa kazniva dejanja izrekli kazni, v katerih so upoštevani vsi, ki so bili pravnomočno obsojeni ne glede na vrsto kazni, sodni opomin, kak vzgojni ukrep (pri mlajših polnoletnih), ali pa jim je bila kazen odpuščena, je objavil Zavod za statistiko SR Slovenije v Statističnem letopisu za leto

¹² UL FRLJ, št. 30-559, 29. 7. 1959.

¹³ Prav tam, št. 31-431, 1. 8. 1962.

Tabela 1: Kazniva dejanja v Sloveniji 1954–1963

Kaznivo dejanje zoper:	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963
Skupaj	16600	19493	19618	17469	15010	14856	12943	12333	13212	15977
število obsojenih	13207	16204	15921	14007	12335	12126	10959	9969	10406	10856
ljudstvo in državo	45	51	61	35	12	30	32	24	4	15
človečnost in mednarodno pravo	13	-	5	1	5	-	-	-	-	-
življenje in telo	2330	2701	2738	3071	2628	2826	2411	1986	2299	2560
svobodo in pravice državljanov	247	266	298	248	260	263	160	167	217	296
delovno razmerje	26	21	34	20	4	8	9	7	7	3
čas in dobro ime	2221	2565	2532	2363	2229	1931	1375	1357	1413	1815
osebno dostojanstvo in moralo	101	159	181	159	180	175	190	142	172	188
zakonsko zvezo in rodbino	245	239	212	253	202	190	238	218	248	307
človeško zdravje	26	35	27	17	4	13	16	10	16	8
narodno gospodarstvo	1425	1793	1619	1008	679	882	766	695	771	783
družbeno premoženje	2273	2995	2853	2386	1979	1821	1642	1490	1778	2197
zasebno premoženje	2875	3228	3372	2715	2789	2871	3092	3115	3233	4411
splošno varnost ljudi in premoženja	485	734	866	893	973	1352	1462	1546	1394	1419
Pravosodje	86	137	149	138	123	102	124	87	106	145
javni red in pravni promet	3188	3409	3387	2742	1947	1383	839	676	677	768
uradno dolžnost	970	1108	1356	1416	990	893	567	788	867	1055
oborožene sile in po drugih zakonih	44	52	28	4	6	16	20	25	10	7

1964.¹⁴ Navedene letnice se nanašajo na leto obsodbe, ne na leto storitve kaznivega dejanja. Predstavljena podoba zločinov v desetih letih v Sloveniji je glede števila kaznivih dejanj in števila njihovih storilcev nekoliko zavajajoča, kajti kaznivih dejanj je bilo več, kot je bilo storilcev. Posamezni storilci so namreč v enem »zločinu« storili več kaznivih dejanj, sodišče pa je storilcu izreklo kazen za vsako storjeno kaznivo dejanje, kot ga je opredeljeval kazenski zakonik, na koncu pa je bila izrečena enotna kazen.

Po teh podatkih, ki sicer ne kažejo vseh razsežnosti na eni in posebnosti ali posameznosti posameznega kaznivega dejanja na drugi strani, bi bilo treba pregledati vsak primer, ki so ga obravnavala sodišča posebej, se kaže, da je bilo največje število kaznivih dejanj s področja t. i. gospodarskega kriminala, tj. zoper narodno gospodarstvo in zoper družbeno premoženje. Sledili so »zločini« zoper javni red in pravni promet, nato zoper zasebno premoženje, v kar je mogoče šteti tudi vsako krajo. Tem kaznivim dejanjem sledijo tista zoper življenje in telo, nato pa zoper čast in dobro ime. »Političnih zločinov«, tj. zoper ljudstvo in državo, je bilo sorazmerno malo; v vsakem letu med vsemi obravnavanimi na sodiščih okoli 0,2 %, v posameznih letih tudi mnogo manj. Kazniva dejanja, s katerimi so se ukvarjala v desetletju od 1954 do 1963 redna sodišča v Sloveniji, so bila tako predvsem iz vrst »klasičnih« kaznivih dejanj in proti tem je bila naperjena »represija« države prek njenega sodnega aparata.

V

Za storjeno kaznivo dejanje, za zločin, je sledila kazen. Kaznovalna politika je bila v ozki povezavi s kazenskim pravom, kazensko zakonodajo, predvsem kazenskim zakonikom. Pri prikazu kaznovalne politike oziroma kazni, kakršne so bile predvidene v kazenskem zakoniku in drugi zakonodaji in so bile na tej osnovi izvajane, je treba upoštevati kazensko pravni, posebno kazensko procesni režim, ki je bil v Jugoslaviji v veljavi od konca druge svetovne vojne do začetka šestdesetih let.

Kazni, ki so jih izrekala sodišča, so bile glavne in stranske. Glavne, te so se izrekale kot samostojne, so bile smrtna kazen in kazen odvzema prostosti strogega zapora in zapora, medtem ko so bile druge stranske in so jih lahko sodišča izrekala kot dodatno kazen h glavni. Nekatere je lahko sodišče izrekalo tudi kot glavne, npr. denarno kazen po kazenskem zakoniku iz leta 1951, medtem ko je bila kazen zaplembe premoženja mogoča le kot stranska kazen. Običajno je pomenila, da so bile obsojencu odvzete nepremičnine. Pri kazni zaplembe premoženja je zakon določal, kaj se sme zapleniti. Zaplenjeno premoženje je postalo lastnina države oziroma t. i. splošno ljudsko premoženje.

Poleg kazni odvzema prostosti, t. i. prostostnih kazni, strogega zapora in zapora ter najtežje kazni, smrtne, ta se je po kazenskem zakoniku iz leta 1959 lahko izvedla

¹⁴ Statistični letopis SR Slovenije (dalje Statistični letopis SRS) 1964. Zavod za statistiko SR Slovenije, Ljubljana 1964, str. 449. Ta statistični letopis je bil prvi med letopisi, ki so nato izhajali za vsako leto. Pred tem je Zavod za statistiko pripravil le dva statistična letopisa za Slovenijo, in to za leto 1953 in 1955.

le s streljanjem, so bile uzakonjene tudi druge kazni in varnostni ukrepi. To so bile po kazenskem zakoniku iz leta 1947 denarna kazen, zaplemba premoženja, izguba državljanstva, izguba državljanskih pravic, izguba čina, prepoved opravljanja določenega poklica, izgon, poprava škode. Kazenski zakonik iz leta 1951 je število teh kazni nekoliko zmanjšal, poleg smrtne in prostostnih kazni so bile še denarna kazen, zaplemba premoženja, omejitev državljanskih pravic namesto izgube državljanstva in izgube državljanskih pravic, prepoved opravljanja poklica. Je pa bilo bolj določeno, katere varnostne ukrepe je lahko v sodbi izreklo sodišče. Tako je bil varnostni ukrep leta 1951 oddaja v zavod za varstvo in zdravljenje v primeru, če je sodišče ugotovilo, da je storilec kaznivega dejanja neprišteven ali zmanjšano prišteven in za svojo okolico nevaren. Oddaja v zavod za duševne bolezni in psihiatrično zdravljenje je bila kot varnostni ukrep predvidena tudi leta 1961. Med varnostne ukrepe so takrat uvrstili tudi nekatere kazni, npr. prepoved opravljanja poklica, odvzem predmetov in premoženjskih koristi, nov varnostni ukrep, ki ga ni bilo v dotedanji kazenski zakonodaji, pa je bil obvezno zdravljenje alkoholikov in narkomanov, ki se je izvajal v primeru nepogojne kazni oziroma kazni odvzema prostosti v kazensko popravni zavodu, v primeru pogojne obsodbe pa so obsojenca poslali v določen zdravstveni zavod na zavodsko ali ambulantno zdravljenje. V Zakonu o izvrševanju kazenskih sankcij iz leta 1961 pa je bil kot varnostni ukrep uveden tudi odvzem voznškega dovoljenja. V letu 1960 je bilo tako v Sloveniji na osnovi te novele kazenskega zakonika odvzetih 19 voznških dovoljenj, naslednje leto 51, leta 1962 že 182, leta 1963 pa 168.¹⁵

Kot kazen je bil mogoč tudi izgon. Zakon o izvršitvi kazni iz leta 1948 je predvidel izgon obsojenca iz kraja njegovega stalnega bivališča v kraj, ki je bil določen v sodbi. Kraj, v katerem bo živel, pa si je lahko izbral obsojenec tudi sam in je to sporočil oblastem. To je bila konfinacija. Bil pa je možen tudi izgon iz države. V zakonu o izvršitvi kazni iz leta 1951¹⁶ kazni izgona iz kraja bivanja za jugoslovanske državljanke ni bilo več, je pa ostala kazen izgona iz države, ki je veljala le za tuje državljanke, ki so morali v sodno določenem roku zapustiti državo. Za čas, ko je veljal izgon, se taka oseba ni smela vrniti v Jugoslavijo. V zakonu o izvrševanju kazenskih sankcij iz leta 1961 je bila kazen izgona iz države spremenjena v varnostni ukrep. Ta zakon je posebej govoril o državljanih sosednje države. Če v določenem roku Jugoslavije niso sami zapustili, so jih jugoslovanski organi predali obmejnemu organu sosednje države. Takih primerov je bilo sorazmerno malo. Leta 1957 so po sodbi slovenskih sodišč iz Jugoslavije izgnali 6 oseb, nato pa do leta 1961 po eno, v letu 1961 nobene in v letu 1963 tri.¹⁷

¹⁵ Statistični letopis SRS 1964, str. 453.

¹⁶ UL FLRJ, št. 47–436, 24. 10. 1951.

¹⁷ Statistični letopis SRS 1964, str. 453.

VI

Za način izvajanja kazni so poleg kazenskega zakonika pomembni tudi zakoni o vrstah in izvršitvi kazni. Vsak od kazenskih zakonikov je uzakonjal vrste kazni, za način njihovega izvrševanja pa so bili sprejeti posebni zakoni. Prvi zakon o vrstah kazni je že v začetku julija 1945 na predlog ministra za pravosodje DFJ sprejelo Predsedstvo AVNOJ-a, ki je imelo vlogo začasnega zakonodajnega organa.¹⁸ S tem zakonom je bilo predvidenih 12 vrst kazni: denarna kazen, prisilno delo brez odvzema prostosti, izgon iz kraja prebivanja, izguba političnih in posameznih državljanskih pravic, izguba pravice do javne službe, prepoved opravljanja določenega poklica ali obrti, izguba ali znižanje čina ali naziva, odvzem prostosti, zaplemba premoženja, odvzem prostosti s prisilnim delom, izguba državljanstva, smrtna kazen.

Kako so se kazni, na katere so storilce kaznivih dejanj obsojala sodišča, izvajale, je bilo določeno v zakonih o izvrševanju kazni, ki so sledile kazenskemu zakoniku. Tako je bil zakon o izvršitvi kazni sprejet oktobra 1948,¹⁹ nato oktobra 1951²⁰ in junija 1961.²¹ Ti zakoni se v svojih določilih glede izvajanja kazni, zlasti glede prostostnih kazni, niso bistveno razlikovali glede tega, kako bo obsojenec kazen prestajal, kakšne so bile njegove pravice in kakšne dolžnosti in kakšen je bil ali naj bi bil način ravnanja organov, ki so skrbeli za izvajanje kazni, do njega.

Za prestajanje prostostnih kazni so bile različne kazensko poboljševalne ustanove: kazensko poboljševalni zavodi, poboljševalni domovi za mladoletnike, varstveni dom za obsojene porodnice in zapori. Strogi zapor se je ločil od zapora tako po načinu kot glede na čas trajanja prostostne kazni. Kazensko popravni domovi in zapori so bili za moške in ženske obsojence. Če so bili oboji v istem KPD ali zaporu, so morali biti med seboj strogo ločeni. V kateri kazensko popravni ustanovi je obsojenec, »tisti, ki je s pravnomočno sodbo spoznan za krivega«,²² prestajal kazen, ali v kazensko popravnem domu ali v zaporu, pa je bilo odvisno od kazni, ki mu jo je naložilo sodišče. Kazen odvzema prostosti s prisilnim delom do enega leta je lahko obsojenec prestajal v zaporu, tako kot tudi kazen odvzema prostosti, če pa je bila kazen odvzema prostosti daljša, jo je prestajal v kazensko popravnem domu. To se je spremenilo po zakonu iz leta 1951, ko je obsojenec prestajal zaporno kazen strogega zapora in zapora v kazensko popravnem domu (KPD), če je bil obsojen na več kot šestmesečno kazen odvzema prostosti, drugače pa v zaporih. V obeh kazensko popravnih zavodih so bili obsojenci razdeljeni na skupine glede na vrste kaznivih dejanj, trajanje kazni in na osebne lastnosti posameznega obsojenca, njihovo življenje in obnašanje pred nastopom kazni in glede na prevzgojne ukrepe, ki jih je bil obsojenec deležen za zapahi.

Kazensko poboljševalne ustanove so bile v pristojnosti republiških oblasti. Ustanovil jih je minister za notranje zadeve republike v sporazumu z zveznim ministrom

¹⁸ UL FLRJ, št. 48–436, 10. 7. 1945.

¹⁹ UL FLRJ, št. 92–788, 27. 10. 1948.

²⁰ Prav tam, št. 47–436, 24. 10. 1951.

²¹ Prav tam, št. 24–405, 21. 6. 1961

²² Prav tam, št. 97–818, 6. 11. 1948, Zakon o kazenskem postopku, čl. 18.

za notranje zadeve. Ta pa je lahko za »posamezne vrste obsojencev« ustanovil zvezne kazensko poboljševalne ustanove. Zaporji pa so bili pod jurisdikcijo odsekov (oddelkov) za notranje zadeve okrajev oziroma mest. Odločitev o tem, v katero kazensko poboljševalno ustanovo je bil obsojenec napoten, je bila v pristojnosti republiškega ministra za notranje zadeve, na prestajanje kazni pa je obsojenca poslal oziroma ga napotil odsek (oddelek) za notranje zadeve okrajnega ali mestnega ljudskega odbora območja, kjer je stalno prebival.

V kazensko popravni ustanovi so imeli obsojenci svoje pravice in dolžnosti. Z izvršitvijo kazni so se mu vzele ali omejile tiste pravice, ki jih je obsegala predpisana kazen na način in ob pogojih, ki so bili zapisani v sodbi sodišča in glede na zakon. V zakonodaji o izvršitvi kazni je bilo posebej povedano, da namen in način izvršitve kazni oziroma ukrepov ne sme biti tak, da bi se obsojencu povzročalo telesno trpljenje, ali da bi bilo žaljeno njegovo človeško dostojanstvo. Dolžnost obsojenca pa je bila upoštevati hišni red kazensko popravne ustanove in delati, pri čemer je moralo biti njihovo delo koristno. Obsojencem je v KPD pripadala poleg hrane, za katero je veljal pravilnik oziroma razpredelnica za prehrano, ki ga je predpisal zvezni minister za notranje zadeve sporazumno z ministrom za trgovino in preskrbo, tudi obleka, obutev, perilo, posteljnina, v zaporih pa so dobili poleg hrane le posteljnino, obleko, obutev in perilo pa so imeli svoje. Obsojenec je imel brezplačno zdravstveno varstvo in socialno zavarovanje za primer nezgode pri delu.

Pravice, ki so jih imeli po zakonodaji obsojenci, so bile predvsem glede stikov s sorodniki. Ti so jih lahko obiskovali do dvakrat mesečno, z dovoljenjem upravnika zapora pa so obsojenega lahko izjemoma obiskali tudi drugi. Hišni red KPD je določal tudi vsebino pisemske pošiljke, ki so bile nadzorovane, prav tako pa je hišni red določal, koliko paketov lahko dobi obsojenec na mesec. Pakete s hrano, količine in vrste živil je določal hišni red, so lahko prejeli le ob državnih praznikih, z dovoljenjem upravnika pa tudi ob drugih priložnostih.

Nasploh je moralo življenje v kazensko poboljševalnih ustanovah potekati po hišnem redu, za katerega je splošna načela predpisal zvezni minister za notranje zadeve. Hišni red je določal tudi dolžnosti obsojencev, način njihovega bivanja za rešetkami in kazni, če se tega reda niso držali ali so ga kršili. Disciplinske kazni je izrekal upravitelj ustanove. O osamitvi, t. i. samici, »če je potrebno, da se doseže namen kazni«, je odločal upravitelj glede na osebnostne lastnosti obsojenca in njegovo vedenje. V samici je lahko obsojenec preživel do četrtno naložene mu kazni oziroma nepretrgoma ne več kot tri leta, po zakonodaji iz leta 1961 pa do tretjine izrečene kazni, nepretrgano pa najdalj eno leto.

Prostori kazensko poboljševalnih domov in zaporov so morali, kot je bilo zapisano v zakonu o izvrševanju kazenskih sankcij iz junija 1961, pred tem v zakonodaji ni bilo o tem nič določenega, ustrezati krajevnim in podnebnim razmeram. Prostori niso smeli biti vlažni in morali so biti tako svetli, »da omogoča delo in branje, ne da bi bilo to kvarno za vid«. Spalnice so bile skupne in posebej je bilo določeno, da mora imeti vsak obsojenec svojo posteljo. V skupni spalnici je moralo priti na osebo najmanj 8 m³ prostornine. Glede hrane je bilo zapisano, da mora zadoščati

za ohranitev zdravja in popolne telesne zmožnosti obsojenca. obroki so morale imeti najmanj 2500 kalorij na dan. Morali so dobivati tri obroke, pri čemer je bilo določeno, da je morala biti hrana raznovrstna. Za hrano so bile predpisane tablice.²³ Preden so hrano razdelili obsojencem, jo je moral poskusiti upravnik ali uslužbenec, ki ga je ta določil, vse ugotovitve so morale biti zapisane v kontrolno knjigo. Posebej je bilo določeno, da mora biti obsojencu v vsakem trenutku na razpolago »dobra pitna voda«.

V KPD in zaporih je bila za obsojence predpisana delovna obveznost. V ta namen, »za prevzgojo obsojencev, da se privadijo družbeno koristnemu delu in delovni disciplini«, so bila ustanovljena v kazensko poboljševalnih ustanovah industrijska in obrtna gospodarska podjetja. Obsojenci na kazen odvzema prostosti s prisilnim delom so bili dolžni opravljati težja fizična dela, ki jih je določala uprava. Če se je po mnenju le-te v času prestajanja kazni »zadosti prevzgojil«, so mu lahko naložili lažja fizična dela. Po zakonu iz leta 1961 je bilo treba obsojencem omogočiti čim bolj raznovrstno zaposlitev. Delavnik je bil osemurni in imeli so pravico do dneva počitka na teden. Za delo, za katero je bila določena norma, so dobivali plačilo oziroma nagrado v denarju, ki je bila določena po splošnih predpisih o plačah za tisto vrsto dela. Zasluge se je delil na tri dele: tretjino je dobil obsojenec za svoje osebne potrebe in je lahko z denarjem kupoval v zaporniški »kantini« npr. časopise, hrano, ne pa alkoholnih pijač, tretjino je lahko poslal družini, če pa ni imel komu poslati, je bil ta del vnesen v tisti prihranek, ki ga je iz tretje tretjine zaslužka ustvarjala uprava in je celoten zaslužen prihranek dobil obsojenec ob izpustu na prostost. Po zakonu o izvrševanju kazenskih sankcij iz leta 1961 je imel obsojenec pravico tudi do letnega dopusta, če je opravljal neko delo redno nepretrgoma enajst mesecev v trajanju štirinajstih dni. Za dopust, ko obsojencu ni bilo treba delati, je bil plačan v višini povprečnega rednega mesečnega plačila v zadnjih šestih mesecih. Obsojencu je pripadala tudi »bolniška« in v času bolezni je bil plačan v višini polovice povprečnega mesečnega plačila, ki ga je dobival v rednem delovnem času v zadnjih šestih mesecih.

Kaznovalna politika – kazni in izvrševanje kazni ter način prestajanja kazni odvzema prostosti – je eden od kazalnikov stopnje demokratičnosti oblasti v posamezni državi. Zakonodajca, predvsem kazenski zakonik, seveda ne kaže, kakšen je bil način izvrševanja kazni v praksi. Tega ne kažejo tudi uradna poročila, ki so jih o izvrševanju kazni pripravljali posamezni organi, ki so po zakonodaji bili pristojni za izvrševanje kazni. Črka na papirju, tako glede zakonodaje o izvrševanju kazenskih sankcij kot poročila o tem, se nedvomno razlikujejo od življenja, ki so ga za zapahi živeli obsojenci. O kaznovalni politiki in načinu, kako se je ta izvajala v primeru odvzema prostosti, imajo razumljivo svoje mnenje, ki izhaja iz lastnih izkušenj, vsi tisti, ki so

²³ Tablice prehrane za obsojence so sicer bile objavljene v uradnih listih, kot je bil primer za čas pred 2. svetovno vojno, ko je bil objavljen Pravilnik o prehrani obsojencev kazenskih in drugih podobnih zavodov (Službene novine kraljevine Jugoslavije, št. 120, 30. 5. 1930), v katerem so bilo natančno za vsak obrok po dnevih in vsako hrano določene količine za zdrave, bolehe in slabotne obsojence in za bolniško hrano. Upoštevali so tudi versko pripadnost obsojencev, npr. za obsojence muslimane.

skusili življenje za zapahi. Kakšno je bilo dejansko življenje obsojencev, lahko povedo le ti, pa še v takšnih primerih sta prisotni subjektivnost posameznika in selektivnost njegovega spomina.

VII

Koliko je bilo kaznovanih za storjena kazniva dejanja s strani civilnih sodišč, kažejo tudi statistični podatki.²⁴ Kažejo splošne trende kaznivih dejanj, kot so jih obravnavala sodišča. Glede na sodbe civilnih sodišč se je število kaznivih dejanj v Sloveniji po letu 1948 zmanjševalo. Leta 1948 je bilo za kazniva dejanja obsojenih 18.837 oseb (12.958 polnoletnih storilcev), nato pa je število obsojenih za kazniva dejanja padlo za dve leti pod deset tisoč, leta 1951 pa je ponovno naraslo na 15.600. Od leta 1952 do 1963 je bilo število obsojenih za kazniva dejanja v Sloveniji bolj ali manj stalno, med 12.560 leta 1953 in 16.200 leta 1955, kar je bilo v tem desetletju največje število obsojenih, do okoli deset tisoč v začetku šestdesetih let.

Gibanje števila kaznivih dejanj oziroma nihanja števila obsojenih so bila odvisna od zavzetosti delovanja organov za notranje zadeve, tožilstva in sodišč, pri čemer so na to »marljivost« vplivali politični pritiski, da je treba biti glede odkrivanja in kaznovanja kriminala bolj odločen in uspešen. Pri tem je šlo bolj za preganjanje nepolitičnega kriminala, za t. i. klasični kriminal, kajti število tistih kaznivih dejanj, ki so imela oznako politična, tj. zoper ljudstvo in državo, je od leta 1948 hitro padalo. Leta 1948 je bilo v Jugoslaviji za politična kazniva dejanja obsojenih 11.400 oseb, v Sloveniji 977, pet let kasneje pa je bilo v Jugoslaviji za politične zločine obsojenih 1283 oseb, v Sloveniji pa 114, leta 1954 pa 44. Medtem ko je število političnih kaznivih dejanj glede na obsodbe hitro padalo, leta 1963 je bilo v Sloveniji zabeleženih le 15 obsodb zoper ljudstvo in državo, je bilo število običajnih kaznivih dejanj dokaj stalno. Število kaznivih dejanj zoper življenje in telo je bilo v petdesetih letih precej enakomerno, med 2300 leta 1954 in 2500 leta 1963, odstopanje, ko jih je bilo nad tri tisoč, je leta 1957. Najmanjše število obsodb za tovrstna kazniva dejanja je bilo leta 1961, ko jih je bilo manj kot dva tisoč. Nasploh je bilo število kaznivih dejanj zoper življenje in telo med največjimi, več je bilo le sodb za kazniva dejanja zoper zasebno premoženje.

Kazni, ko so jih dobivali za storjena kazniva dejanja storilci le-teh, so bile različne. Največ jih je bilo prostostnih. Število smrtnih kazni je po letu 1954 močno padlo; leta 1948 je bilo v Sloveniji izrečenih 51 smrtnih kazni, leta 1952 tri, med letoma 1954 in 1963 pa so sodišča v Sloveniji izrekla štiri smrtne kazni. Zadnja smrtna kazen v Sloveniji sploh je bila izvedena oktobra 1959, v statistiko pa je bila zabeležena šele v letu 1962; šlo je kaznivo dejanje zoper življenje in telo, namreč za ustrelitev

²⁴ O obsojenih osebah, kaznivih dejanjih je podatke zbiral redna statistična služba. Podatki o obsojenih osebah so po obsegu popolni, upoštevane so tiste osebe, ki so bile pravnomočno obsojene. Navedene letnice so čas obsodbe, ne pa čas, ko je bilo kaznivo dejanje storjeno. – Statistični letopis SRS 1964, str. 529.

Tabela 2: *Gibanje števila obsojenih oseb v Jugoslaviji in v Sloveniji 1952–1963*²⁶

Leto	Jugoslavija	Slovenija
1952	131.180	13.026
1953	113.413	12.558
1954	120.131	13.207
1955	139.105	16.204
1956	134.289	15.921
1957	124.288	14.007
1958	111.759	12.335
1959	122.197	12.126
1960	107.940	10.595
1961	119.496	9969
1962	121.259	10.406
1963	118.626	10.856

miličnika, ki je storilcu poskušal preprečiti beg. Sicer pa se je število smrtnih kazni v Jugoslaviji po letu 1952 močno zmanjšalo, izrečene so bile predvsem za kazniva dejanja, ki niso imela političnega značaja. V petdesetih letih ni bilo med obsojeni na smrtno kazen v Sloveniji nikogar, ki bi bil obsojen zaradi političnega »zločina«, v Jugoslaviji pa je bila zadnja smrtna kazen zaradi takšnega razloga izvedena leta 1954. Šest oseb je bilo med letoma 1954 in 1963 obsojenih na dosmrtni strogi zapor, kar je bila kazen, ki se je izrekala namesto smrtne kot amnestija zanjo. Med kaznimi odvzema prostosti je bilo največ kazni zapora. Sodišča so izrekla tudi veliko denarnih kazni. Med stranskimi kaznimi so bile tudi najštevilčnejše denarne kazni, kazen zaplembe premoženja pa je bila dokaj redka; v času od 1954 do 1963 so sodišča v Sloveniji izrekla 23 kazni odvzema premoženja.²⁵

Število obsojencev na prostostne kazni se je večalo. Močno se je najprej zvečalo predvsem število obsojencev na krajše prostostne kazni, npr. tistih obsojenih na kazen zapora od šest mesecev do enega leta, in nato tistih s kaznijo zapora od 15 do 30 dni. Teh je bilo do leta 1957 med vsemi obsojenci največ, nad polovico vseh obsojenih v posameznem letu, v naslednjih letih pa jih je bilo manj kot obsojenih na zapor od enega do šest mesecev. Velik del obsojenih je bil obsojen pogojno.

²⁵ Jugoslavija 1918–1988. Beograd 1988, str. 435, tab. 31–8.

Tabela 3: *Polnoletni obsojenci po izrečenih kaznih in varnostnih ukrepih v Sloveniji 1954–1963*²⁶

Obsojeni na kazen	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963
Smrtna kazen	2	1							1*	
Strogi zapor										
Dosmrtni**	1	3	-	1	2	-	-	-	-	-
15-20	5	6	8	5	7	1	-	1	1	1
10-15	9	13	6	11	8	3	13	5	5	2
5-10	20	46	32	29	18	34	29	41	27	16
2-5	134	157	110	98	77	101	125	137	151	114
1-2	146	167	154	149	151	108	227	187	190	182
do 1*** leta	165	216	210	285	297	226	-	-	-	-
Zapor										
2-5	33	44	26	43	30	31	-	-	-	-
2-3	-	-	-	-	-	-	31	39	31	37
1-2 let	179	237	175	127	115	130	161	178	183	184
6-1 mesec	1145	1182	1075	645	528	557	658	653	714	795
15-30dni	7531	9176	9366	2083	1919	2153	1882	1587	1647	1386
do 15dni				1417	1350	1293	834	690	586	457
Denarna kazen	3808	4906	4719	3866	3486	3343	2288	2062	2272	2857
Stranske kazni										
omejitev državljskih pravic	14	22	20	7	8	-	-	-	-	-
prepoved opravljanja poklica	-	7	16	3	3	4	-	-	-	-
zaplemba premoženja	6	7	-	2	-	-	-	7	1	-
denarne kazni	125	178	148	155	134	144	160	181	158	156
Varnostni ukrepi										
oddaja v zavod za varstvo in zdravljenje	-	-	5	1	2	1	4	4	4	11
obvezno zdravljenje alkoholikov in narkomanov	-	-	-	-	-	-	7	23	35	38
Prepoved opravljanja poklica	-	-	-	-	-	-	6	26	101	106
odvzem vozniškega dovoljenja	-	-	-	-	-	-	19	51	182	168
odvzem predmetov in premoženjske koristi	-	-	-	-	92	123	105	148	305	285
izgon iz države	-	-	-	6	1	1	1	1	-	3
Pogojno obsojeni	4860	5469	5919	6881	6607	6420	5343	5113	5297	5633

* kazen izvršena oktobra 1959

** po KZ 1959 se je smrtna kazen lahko nadomestila s kaznijo strogega zapora do 20 let (29. čl.)

*** po KZ 1959 je bila kazen strogega zapora lahko le daljša od enega leta (28. čl.)

Med obsojenimi je bila večina moških; žensk je bila dobra tretjina. Povprečni »zločinec«, ki so ga obsodila slovenska sodišča v petdesetih letih in v začetku šestdesetih 20. stoletja, je bil Slovenec, moški, star med 30 in 40 let, z nepopolno osnovnošolsko izobrazbo, ki je delal kot delavec in je storil zločin proti javnemu redu in

²⁶ Statistični letopis SRS 1964, str. 453.

pravnemu prometu. Dejansko je šlo za manjše »zločine«, če jih je mogoče razvrščati po teži storjenega kaznivega dejanja glede na kazenski zakonik.

VIII

Zločin in kazen ter tudi represija, ki jo je izvajala država, zlasti represija kot kazenski ukrep v času od konca druge svetovne vojne pa do začetka šestdesetih let 20. stoletja v Sloveniji sodijo glede na vrste zločinov in tudi kazni, ki so jih storilci dobili, kot tudi načini kazni v povsem povprečno, tudi iz t. i. demokratičnih standardov kazensko ali kaznovalno politiko. To velja bolj ali manj za to obdobje tudi za represijo. Ta se je v smislu zatiranja kriminala, zločinov glede svojih načinov proti storilcem kaznivih dejanj s časom spreminjala na bolje in je postajala bolj »humana« oziroma manj prisilna in nasilna. To velja zlasti za preganjanje t. i. političnih zločinov, katerih število se je tudi s političnimi spremembami, ki jih je doživljala jugoslovanska država od začetka, natančneje od sredine petdesetih let, zmanjševalo. Zmanjševanje kaznivih dejanj, kot so jih kazale sodbe, izrečene na sodiščih za zločine »zoper ljudstvo in državo«, je bilo predvsem plod sprememb v pogledih oblasti, ki je bila trdno v sedlu in je preganjala resnično najhujša kazniva dejanja politične narave. Nasploh pa se je represija, od organov pregona, preiskave in sodstva, ukvarjala s povsem »vsakdanjimi«, »civilnimi« zločini, ki jih zagrešijo ljudje v vseh časih, v vseh državah in v vseh režimih. Slovenija v času socializma kot politično gospodarskega sistema, ali v času »komunizma« glede na to, kdo je imel oblast, ni bila v tem nobena izjema. Niti zločin niti kazen v tem času nista imela političnega ali ideološkega predznaka, ampak predvsem in samo takšnega, kot so ga imeli in ga imajo povsod po svetu. Zločin in kazen sta pač splošni »vrednoti« človeštva.

Zdenko Čepič

CRIME AND PUNISHMENT : PUNISHMENT OF CRIME IN THE YUGOSLAV
LEGISLATION 1945–1963

S u m m a r y

We usually understand repression carried out within or by a state or its authorities as violence against the political opponents of the authorities. However, these were not the only criminal offences persecuted through the judicial system by the state authorities after World War II. Namely, perpetrators of non-political crimes did not rest. As far as "crimes" unrelated to political offences were concerned, life in Yugoslavia went on despite the changes of the authorities and political system. Completely ordinary crimes took place as well: from crimes against property, either state or private, to those against life and physical integrity, meaning theft, assault, manslaughter or murder. The authorities – just like any others – persecuted such crimes with the primary goal of protecting the citizens. As it was, the number of crimes not described as "political" far exceeded the number of crimes against the people and the state.

Crime is usually followed by punishment. If a perpetrator of a criminal offence is caught and convicted, the punishment is imposed in accordance with the applicable legislation. Penalties for actions not in line with the social norms or rules as well as the aims of these punishments are provided for in the criminal codes. Punitive policy – penalties, enforcement of sentences and the ways of serving prison sentences – is one of the indicators of how democratic the authorities in an individual country are.

However, the legislation does not show how the sentences were enforced in practice, nor is this indicated in the official reports, written about the enforcement of sentences by the individual competent bodies. Naturally, all those who have experienced life behind bars hold their own opinions about the punitive policy and its implementation.

After World War II the new Yugoslav authorities developed their own legal system and justice administration. Criminal law, especially with regard to criminal offences not directly related to politics and the introduction of the new political and economic system, was relatively slow to change or adapt to the new regime. When the new constitution of the Yugoslav federal state was adopted in 1946, a comprehensive legal system also started developing in the field of criminal justice. The legislation with regard to the applicable penalties imposed by the civilian and military courts may have been adopted by the Presidency of AVNOJ (Anti-Fascist Council of National Liberation of Yugoslavia) in July 1945. However, the criminal code was adopted by the Yugoslav Assembly in the end of 1947 (and came into force on 12 February 1948). With it the basic demands for legal order were satisfied. The criminal code was under the influence of the Soviet criminal law and was first amended already after slightly more than three years – in the end of February 1951 the Yugoslav assembly adopted a new criminal code (in force as of 1 July 1951). The special section of this code contained a list of punishable offences and penalties for them. It also set out penalties for criminal offences, which had until then been defined in the pre-war criminal code. Thus the Yugoslav criminal law was approximated to the level of criminal laws of European countries with different political systems. As the criminal law and other sciences related to criminality developed, the need for changes and amendments became evident. In the end of June 1959 the Yugoslav Assembly adopted an act amending the criminal code of 1951. In fact this was a new criminal code, which later saw further changes and amendments.

The enforcement of sentences imposed on the offenders by the courts was set out in the acts on the enforcement of sentences, which followed the criminal codes. The Enforcement of Criminal Sanctions Act was adopted in 1948, then in October 1951, and finally in June 1961. These acts were quite similar with regard to how the sentences, especially prison sentences, were to be carried out, how the convicts would serve them, and what their rights and obligations were.